

EVOLUȚIA DREPTURILOR, LIBERTĂȚILOR ȘI ÎNDATORIRILOR OMULUI DIN DOMENIUL MEDIULUI

Dumitru GRAMA,

doctor în drept, conferențiar, cercetător în Secția Drept Național a IISD al AȘM

Vlad VLAICU,

magistru în drept, doctorand

Recenzent: **Gheorghe COSTACHE,**

doctor habilitat în drept, profesor universitar

SUMMARY

The existence of the human rights, liberties, and obligations in the domain of the environment is mentioned from the oldest times, before the appearance of the states, and even before the appearance of the law. The studies show that the first rights, liberties, and obligations settled the relations between the human being and they referred to hunting, fishing, to the protection of fire, to defence, etc. The studies also show that namely the law appeared as a necessity to settle the relations between the human being and the environment he lives in.

De la reliefarea drepturilor esențiale ale cetățenilor, realizată de Jean-Jacques Rousseau în celebrul său „Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității între oameni”, unde se susține că drepturile omului sunt daruri esențiale ale naturii cărora nimeni nu le poate aduce atingere¹, până la Declarația de la Rio de Janeiro² a fost parcurs un lung drum. Normele de predrept, care se refereau la interacțiunea dintre natură și oameni, au reprezentat prima formă de reglementare a raporturilor dintre oameni, pentru ca mai târziu, odată cu apariția conștiinței religioase, să se alăture celor menționate și normele cu caracter religios ce au tangențe cu mediul. În asemenea perspectivă, putem presupune că primele drepturi, libertăți și obligații ale omului au reglementat raporturile menționate și s-au referit la vânat, pescuit, la protecția focului, la apărare etc.; că însuși dreptul s-a născut ca o necesitate de a reglementa raporturile dintre om și mediul în care el locuiește.

După referințele specialiștilor în domeniu, și anume – ale prof. Vladimir Hanga, cele mai vechi acte ale omenirii care au tangențe cu problemele vizate au existat în Mesopotamia în anul 2370 î.Hr. în perioada domniei regelui Urakagina, legi care apărau proprietatea funciară, posesiunile membrilor liberi ai obștii; protejau cetățenii împotriva jafurilor, hoției etc.³

Mai târziu, menționează Mircea Duțu, în anul 242 î.Hr., în India, împăratul Asoka a dispus prin lege ocrotirea peșterilor, animalelor terestre, a pădurilor și, în primul rând, a înființat, cele mai vechi, probabil,

rezervații numite „abhaya-rana”.⁴ Aceste legi obligau populația să protejeze mediul, să nu omoare animalele, să nu taie pădurile și, în general, interziceau accesul în unele locuri, rezervații. Pe lângă obligațiile sus-numite, locuitorii, cu permisiunea împăratului (care era și proprietarul lotului), aveau dreptul de a strânge vreascuri, de a tăia iarba etc.

Cu puțin înainte de domnia lui Hammurapi, alături de proprietatea funciară ce aparținea statului și cea a comunităților țărănești, a apărut proprietatea privată asupra pământului. Numeroase documente din acea perioadă atestă faptul vânzării-cumpărării de case, grădini, vii etc.⁵ Putem presupune că odată cu apariția proprietății private asupra obiectelor în cauză apar și un șir de drepturi ale proprietarilor, începând cu dreptul de a folosi acele terenuri în scopuri agricole și până la vânzarea-cumpărarea atât a recoltelor de pe acele terenuri, cât și a înseși acelor loturi.

În spațiul român o încercare deosebit de importantă în acest domeniu s-a făcut în Legea Braniștii, adoptată de Ștefan cel Mare, lege care interzicea vânatul, pescuitul, pășunatul vitelor, precum și cositul în anumite locuri fără o permisiune specială.⁶ Acea lege limita liberul acces al băștinașilor pe anumite teritorii și pedepsea aspru persoanele care o încălcau. Prin intermediul aceluși act normativ, statul obliga persoanele fizice să protejeze mediul înconjurător sau, mai bine zis, să nu intervină negativ asupra mediului, observându-se astfel conștientizarea din partea statului a importanței protejării naturii și a elementelor ei.

Mai târziu, Matei Basarab⁷, prin intermediul decretelor domnești, reglementează „braniștile” sau „opreliștele de stricare a naturii”. În acea perioadă și mai târziu, majoritatea legilor tratau ineficient problemele legate de mediu, în sens că erau lăsate în umbră problemele referitoare la poluare, la drepturile locuitorilor în domeniul mediului etc., însă se reglementau problemele acute pentru acea vreme – cele referitoare la proprietate. Eficientă în acea perioadă era obligarea persoanelor de a ocroti unele elemente de mediu, în sens de a se ocroti proprietatea împăratului etc. Deci, conchidem că statul în acea perioadă, respectiv domnitorii, nu puneau accentul pe calitatea mediului, ci pe proprietate. Prin intermediul actelor sale domnitorii protejau doar proprietatea și nicidecum mediul. O dovadă în acest sens este documentul emis de Ștefan Tomșa la 4 noiembrie 1621, document al cărui obiect îl constituia o braniște din județul Neamț, care se dădea în proprietate mănăstirii Bisericieni. Documentul interzicea vânatul, pescuitul etc. pe acel teritoriu, proprietarul braniștii având dreptul de a pedepsi răufăcătorul și de a-l deposeda de toate bunurile pe care le avea asupra sa.⁸ Alt exemplu tipic aici ar putea fi și interzicerea vânării șoimilor în timpul împăratului Petru cel Mare al Rusiei, adică în mod vădit se specifica protejarea speciei de șoimi, însă scopul real al împăratului era protejarea acestor păsări pentru a putea fi capturate sau vâdate în timpul vânătoriilor domnești sau boierești.⁹ Privind dintr-un alt punct de vedere, domnitorii nici nu puteau pune în prim-plan probleme legate de mediu, deoarece nivelul de poluare nu atinsese un nivel amenințător, natura era în stare să lichideze acele poluări, care majoritatea erau tot naturale și nu erau așa de vizibile, nu erau în așa proporții; activitățile omului nu aduceau mediului pagube inestimabile. Este demn însă de remarcat că, totuși, odată cu apărarea proprietății, cu obligarea locuitorilor de a proteja aceste resurse, în mod real se proteja flora și fauna ce se afla pe acele întinderi.

Un pas important în domeniu a fost făcut odată cu adoptarea în 1786 a „Orânduirii de pădure”. Neluând în considerație faptul că a fost adoptat de împăratul Iosif al II-lea, documentul conținea un șir de lucruri demne de remarcat, începând cu obligarea cetățenilor de a proteja habitatul natural, de a exclude tăierile barbare de arbori, arderea pădurilor, cât și dreptul omului de a tăia lemne în limita în care pădurea e în stare să se regenereze.¹⁰ Observăm aici și o grijă durabilă a statului pentru generațiile prezente (de atunci) și viitoare.

Este de menționat și *Primul Congres Internațional pentru protecția naturii din 1913*, după care termenul „protecția mediului” a obținut o largă răspândire, ca ulterior, **în mijlocul sec. XX, procesul de protecție a**

mediului să ajungă una dintre cele mai importante sarcini ale omenirii.

În epoca contemporană, începând cu anul 1930, s-a produs depășirea concepției strict utilitariste, cristalizându-se unele elemente cu vădită dimensiune ecologică. În această perioadă s-au conturat reperele fundamentale ale concepției actuale asupra protecției mediului, prin adoptarea *Convenției de la Londra din 18 ianuarie 1933*¹¹ și a *Convenției de la Washington din 12 octombrie 1940*¹², convenții referitoare la conservarea florei și faunei. De asemenea, în acea perioadă a fost adoptată și *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, care în art. 3 și 25 face aproape o abordare ecologică¹³, avansându-se ideea că protecția mediului înconjurător și mișcările ecologice aveau să găsească sensul lor moral și justificarea lor politică în această Declarație care ar fi prima afirmare.

În jurul anului 1960 a debutat perioada de conștientizare a necesității protecției mediului înconjurător natural, perioadă care se finalizează cu adoptarea, în 1980, a *Strategiei Mondiale a Conservării Naturii*.¹⁴ În acea perioadă au fost adoptate acte internaționale de o importanță majoră, cum ar fi *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*¹⁵, adoptat de Adunarea Generală a ONU la 16.12.1966, care în art. 12 nu a limitat dreptul la viață ca un simplu drept la existență, iar mediul despre care se stipulează în acel Pact nu este decât în parte cel înconjurător, restul fiind cel economic și social, precum și un document de o importanță majoră în domeniu, și anume – *Planul de acțiuni privind mediul înconjurător*¹⁶, care conținea un șir de recomandări adresate statelor lumii referitor la protecția mediului.

În acest răstimp, guvernele, sub presiunea opiniei publice internaționale, încep să se preocupe de starea generală a mediului înconjurător, „conceput de acum înainte ca un tot”.¹⁷ Un document important adoptat în această perioadă este *Declarația Națiunilor Unite asupra mediului înconjurător*¹⁸, adoptată la Conferința Națiunilor Unite asupra mediului de la Stockholm, din 1972, act care prezintă o semnificație deosebită în istoria raporturilor dintre drepturile fundamentale și protecția mediului. Ea stabilește că protecția și ameliorarea mediului au o importanță majoră pentru bunăstarea populației și dezvoltarea ei.¹⁹ În acest document pentru prima dată protecția mediului este racordată la drepturile omului, se subliniază legătura organică dintre protecția mediului și progresul economic și social al popoarelor, în condițiile eliminării efectelor negative ale subdezvoltării.

După anii '80 ai secolului trecut, odată cu adoptarea a două documente strategice – a *Cărții Mondiale a Naturii*²⁰ și a *Strategiei Mondiale a Conservării Naturii*²¹, s-a realizat o separare între

vechile concepții, conform cărora dezvoltarea avea drept consecință poluarea și degradarea mediului ambiant. De asemenea, o tentativă de recunoaștere a dreptului la un mediu înconjurător protejat s-a făcut în art. 24 al *Cărții Africane a Drepturilor Omului și Popoarelor*, unde se menționează dreptul fiecărui popor la un mediu general satisfăcător favorabil pentru dezvoltare.²² În același timp, a devenit evident că orice politică de protecție a mediului va fi dificil de realizat în plan internațional până când omenirea nu va atinge un nivel de trai mediu. Conform acestei strategii, umanitatea face parte din natură, civilizația își are începuturile tot acolo, toate formele de viață reprezentând o unitate, care e necesar să fie respectate, indiferent dacă sunt ele utile pentru om sau nu.

În contextul sporirii eforturilor naționale și internaționale, în scopul promovării și dezvoltării unui mediu înconjurător sănătos în toate țările, Adunarea Generală a ONU din 22 decembrie 1989 a lansat apelul la o întrunire globală, care să definească strategia pentru stoparea efectelor degradării mediului.²³ Inițiativa fiind lansată, a avut sorți de izbândă, ca în Ziua Mondială a Mediului din 1992 să aibă loc un eveniment unic în istoria omenirii – cea de-a doua *Conferință a Națiunilor Unite pentru mediu și dezvoltare de la Rio de Janeiro*, conferință care a avut drept scop elaborarea strategiilor și măsurilor de combatere a degradării mediului pe plan internațional. *Declarația de la Rio*²⁴, adoptată la acea Conferință, pune accentul pe dezvoltarea durabilă și proclama dreptul omului la o viață sănătoasă și productivă, în armonie cu natura. În acest fel, noul drept uman fundamental – cel la un mediu înconjurător sănătos – începe să dobândească un statut propriu în cadrul drepturilor omului.

Pe plan european, în pofida eforturilor depuse, *Convenția europeană a drepturilor omului*²⁵ nu consacră în mod expres dreptul la un mediu înconjurător sănătos, deși Curtea Europeană a Drepturilor Omului recunoaște și sancționează atingerile aduse dreptului la un mediu sănătos, în mod indirect, prin soluțiile promovate. Spre exemplu, în spețele „Powel and Ryner” „The Scarby Case” din 1990 ori „The Fredin Case” din 1991 s-a arătat că deteriorarea mediului, sub diferite forme, poate duce la violarea drepturilor omului recunoscute de Convenția europeană, printre care dreptul la viața privată și de familie și dreptul la proprietate.²⁶

Recunoașterea constituțională a drepturilor și a libertăților menționate se structurează în două concepții care puțin diferă una de alta: prima, susținută de Pascale Kromarek²⁷ și Alexandre Kiss²⁸, care menționează că „după Declarația de la Stockholm toate constituțiile adoptate conțin dispoziții referitoare

la mediul înconjurător” și a doua, care o completează pe prima în sensul că „nici o constituție adoptată după 1975 nu a neglijat aceste drepturi”.

Una din primele legislații, care a recunoscut dreptul omului la un mediu protejat, a fost „**Declarația drepturilor omului și cetățeanului**”, adoptată în 1789 de către Adunarea Constituantă a Franței. Ea proclama drepturile „naturale și inalienabile ale omului”²⁹.

În Republica Moldova bazele constituționale ale drepturilor, libertăților și îndatoririlor omului în domeniul mediului au fost puse de Constituția din 1994, care reglementează dreptul la un mediu înconjurător sănătos³⁰, dreptul la informația de mediu³¹ etc., cât și îndatorirea de a proteja mediul³². Constituțiile anterioare celei în vigoare recunoșteau, în mod direct sau indirect, unele drepturi ecologice ale omului. Doar Constituția din 23 aprilie 1925 a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, parte componentă a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, la general nu conținea un capitol care ar fi reglementat drepturile, libertățile și obligațiile omului, însă din Capitolul V „Accesul la justiție”³³ ar rezulta accesul liber la justiție pe o problemă sau alta de mediu. De drepturile și îndatoririle în domeniul mediului nici nu putea fi vorba în acea Constituție. Constituția din 6 ianuarie 1938 a RASS Moldovenești, de asemenea parte componentă a RSS Ucrainene, este prima Lege Fundamentală națională care reglementează drepturile și îndatoririle fundamentale într-un capitol aparte. Dintre drepturile care ne interesează din Constituția în cauză rezultă dreptul la învățătură, educație³⁴ ecologică; libertatea cuvântului, presei, adunărilor, mitingurilor și demonstrațiilor³⁵ pe probleme de mediu; libertatea asocierii în asociații obștești: sindicate, cooperative, societăți culturale, tehnice, științifice³⁶ etc., inclusiv pe probleme de mediu. După cum bine observăm, neajunsurile Legii Fundamentale sunt vizibile, lipsind dreptul fundamental la viață, dreptul fundamental la un mediu înconjurător protejat, precum și îndatorirea tuturor de a proteja mediul. Constituția din 10 februarie 1941 a RSS Moldovenești, parte componentă a URSS, de asemenea garantează, în Capitolul VIII, un șir de drepturi³⁷, acestea fiind practic cele garantate și de Constituția anterioară. Constituția din 15 aprilie 1978 a RSS Moldovenești, de asemenea parte componentă a URSS, este Legea Fundamentală care merge cel mai departe, este actul normativ modificat, completat și adus la o stare foarte bună în comparație cu anterioarele sale. Constituția în cauză garantează cetățenilor toate drepturile menționate mai sus, însă principalul – ea ridică la nivel constituțional îndatorirea fiecărui cetățean de a proteja natura și resursele ei, monumentele istorice și cele culturale³⁸ etc.

Luând în considerare orientarea pro-europeană a Republicii Moldova și exemplul statelor care au devenit membre ale UE, putem menționa că țara noastră va prelua treptat acquis-ul comunitar de mediu. Apreciem că alinierea deja efectuată la legislația comunitară în materie de mediu reprezintă o îmbunătățire și o modernizare substanțială a sistemului național, însă, odată cu mult dorita aderare a Republicii Moldova la UE și cu receptarea și implementarea dispozițiilor și instrumentelor UE, se va atinge apogeul, atât în domeniul drepturilor omului, la general, cât și a drepturilor omului referitoare la mediu, în particular.

Note:

¹ *A se vedea:* J.-J. Rousseau. *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni.* – Best Publishing [f.e.], 2001, p. 86.

² *Declarația de la Rio de Janeiro cu privire la mediu și dezvoltare*, 3-14 iunie 1992, originalul pe portalul oficial al ONU – <http://www.un.org/russian/document/declarat/riodecl.htm> sau în limba română pe portalul oficial al UNESCO – http://www.dadalos.org/rom/Menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_9.htm

³ *A se vedea:* Vl. Hanga. *Marii legiuitori ai lumii.* – București: Lumina Lex, 1994, p. 18.

⁴ *A se vedea:* M. Duțu. *Dreptul mediului.* Vol. I. – București: Editura Economică, 1998, p. 21.

⁵ *A se vedea:* Vl. Hanga. *Op. cit.*, p. 58-59.

⁶ *A se vedea:* N. Vrednic, M. Guțu. *Din istoricul protecției mediului // Mediul ambiant*, 2004, nr. 5(16), p. 33.

⁷ *A se vedea:* N. Stoicescu. *Matei Basarab.* – București: Editura Academiei R.S. Române, 1988; V. Georgescu. *Matei Basarab.* – București: „Tipografia Ziarului Universitatea”, 1937.

⁸ *A se vedea:* Vl. Hanga. *Op. cit.*, p.59.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *A se vedea:* G. Chirileanu. *Cel mai vechi Cod silvic românesc. Orânduirea de pădure dată de împăratul Iosif al II-lea în 1786.* – București, 1908, p. 9.

¹¹ *Convenția de la Londra* din 18 ianuarie 1933.

¹² *Convenția de la Washington* din 1940 dintre cele 20 de state americane privind protecția naturii și rezervarea vieții sălbatice în emisfera vestică, consacrată în special creării de parcuri naționale.

¹³ *Declarația Universală a Drepturilor Omului* adoptată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217A(III) din 10.12.1948, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990 // *Veștile*, 1990, nr. 8/223; Ediția Oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 11; originalul pe portalul oficial al ONU – <http://www.un.org/russian/document/declarat/declhr.htm> sau în limba română pe portalul oficial al UNESCO – http://www.dadalos.org/rom/Menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_1.htm

¹⁴ *Strategia Mondială a Conservării Naturii* adoptată în 1980; pregătită de UICN, PNUE, WWF în colaborare cu FAO și UNESCO.

¹⁵ *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice* adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a ONU la 16.12.1966, intrat în vigoare la 23.03.1967, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990 // *Veștile*, 1990, nr. 8/223; Ediția Oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 30, în vigoare pentru Republica Moldova de la 26 aprilie 1993; originalul pe portalul oficial al ONU – <http://www.un.org/russian/document/convents/politpact.pdf> sau în limba română pe portalul oficial al UNESCO. – http://www.dadalos.org/rom/Menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_5.htm

www.dadalos.org/rom/Menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_5.htm

¹⁶ *Planul de acțiuni privind mediul înconjurător* adoptat la Conferința ONU asupra mediului de la Stockholm.

¹⁷ *A se vedea:* Al. Kiss. *Droit international de l'environnement.* – Paris: A. Pedone, 1989, p. 58.

¹⁸ *Declarația Națiunilor Unite asupra mediului înconjurător*, Stockholm, iulie 1972.

¹⁹ *A se vedea:* S.-M. Teodoroiu. *Răspunderea civilă pentru dauna ecologică.* – București: Lumina Lex, 2003, p. 10.

²⁰ *Carta Mondială a Naturii* adoptată de Adunarea Generală a ONU la 28.10.1982, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1546-XII din 23.06.1993; Ediția Oficială „Tratate Internaționale”, 1999, vol. 7, p. 59; originalul pe portalul oficial al ONU – <http://www.un.org/russian/document/gadocs/convres/r37-7.pdf>

²¹ *Strategia Mondială a Conservării Naturii* adoptată în 1980.

²² *Carta Africană (Banjul) a Drepturilor Omului și ale Popoarelor* din 27 iunie 1981, pe portalul oficial al UNESCO. – http://www.dadalos.org/rom/Menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_7.htm

²³ *A se vedea:* D. Marinescu. *Tratat de dreptul mediului.* – București: ALL Beck, 2003, p. 11.

²⁴ *Declarația de la Rio de Janeiro cu privire la mediu și dezvoltare*, 3-14 iunie 1992, sau originalul pe portalul oficial al ONU – <http://www.un.org/russian/document/declarat/riodecl.htm> sau în limba română pe portalul oficial al UNESCO – http://www.dadalos.org/rom/Menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_9.htm

²⁵ *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, Roma, 04.11.1950, intrată în vigoare la 03.09.1953; CEDO, 10 decembrie 1948, însoțită de note și comentarii, București, 1994; ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24.07.1997 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr. 054, în vigoare pentru Republica Moldova din 12.09.1997; Ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, vol. 1, p. 341, originalul pe portalul oficial al Consiliului Europei – <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>.

²⁶ *Spețele Powel and Ryner; The Scarby Case; The Fredin Case* pot fi studiate în original pe – www.echr.coe.int/echr

²⁷ *A se vedea:* P. Kromarec. *Le droit a un environnement sain et echilibre.* – Mexico, 1980, p. 145.

²⁸ *A se vedea:* Al. Kiss. *Definition et nature juridique d'un droit de l'homme a l'environnement*, UNESCO, 1987, p. 26.

²⁹ *Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului*, adoptată la 26 august 1789 de către Adunarea Constituantă a Franței; în limba română pe portalul oficial al UNESCO – http://www.dadalos.org/rom/Menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_4.htm

³⁰ *Constituția Republicii Moldova* adoptată la 29.07.1994 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 1, cu modificările și completările ulterioare, art. 37 alin. (1).

³¹ *Ibidem*, art. 37 alin. (2).

³² *Ibidem*, art. 59.

³³ *Constituția RASSM din 23 aprilie 1925.* – În: Вести молдавской государственности: Сборник текстов Конституций. – Кишинев, 2000, p. 37.

³⁴ *Constituția RASSM din 6 ianuarie 1938*, art. 88, în aceeași sursă, p. 72.

³⁵ *Ibidem*, art. 92.

³⁶ *Ibidem*, art. 93.

³⁷ *Constituția RSSM din 10 februarie 1941*, în aceeași sursă, p. 119-121.

³⁸ *Constituția RSSM din 15 aprilie 1978*, art. 65-66, în aceeași sursă, p. 170.